

TEKKE EDEBİYATI ADLANDIRMASI ÜZERİNE

A. Azmi BİLGİN*

Özet

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra tasavvufun etkisiyle gerek halkın gerekse yüksek zümrenin (aydın kesim) anlayacağı türde bir çok eser kaleme alınmıştır. Türk edebiyatının divan ve halk edebiyatı gibi üç ana kolundan biri olan bu alan için teşekkülünden bugüne kadar “tekke edebiyatı, tasavvufî halk edebiyatı, tasavvuf edebiyatı ve dinî-tasavvufî halk edebiyatı” gibi bir çok adlandırma yapılmıştır. Tanzimat’tan sonra halk edebiyatı araştırmalarının arttığı 1900’lü yıllardan itibaren, halk edebiyatına paralel olarak ana temasını tasavvuftan alan bu tür eserlere ve şiirlere de ilgi artmıştır. Ancak araştırmacıların Türk edebiyatının bu alanı için çok değişik adlar kullandığı görülmektedir. Bu makalede başlıca kaynaklar dikkate alınarak adlandırmalar tespit edilecek, en doğru adlandırmanın “Türk tasavvuf edebiyatı” olması gerektiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk, tasavvuf, edebiyat, tekke edebiyatı

Abstract

ON DENOMINATION OF THE DERVISH LODGE LITERATURE

A lot of works are created in literature genres both for common people and elite circle with impact of the Sufism following the adaptation of Islam by the Turks. A number of definitions such as “dervish lodge literature”, “mystical folk literature”, “sufistic literature” and “religious-mystical folk literature” are used for this field which is one of three main branch of the Turkish Literature along with the divan and folk literatures from the beginning phase of this genre. Such types of works both verse and prose have been concerned since the 1900’s which the folk literature searches have increased following the Tanzimat Period in parallel with the great concerns toward the folk literature. However, it is seen that the researchers are used various denominations for this field of the Turkish Literature. We

have tried to examine those denominations and propose the term of “the Turkish Mystical Literature” with its supports as the optimum terminology.

Key Words: Turks, Sufism, literature, dervish lodge literature.

GİRİŞ

İslamiyetin kabulüyle, tasavvuf önce Orta Asya, daha sonra başta Anadolu olmak üzere değişik coğrafyalarda Türkler arasında yayılmaya başlamıştır. Tekke, ribat ve hankâhlarda gittikçe kurumsallaşan tasavvufî zümreler, İslâm öncesi Türk halk edebiyatının dilinden, nazım şekilleri ve türlerinden de yararlanarak sufiyane şiirleri geniş halk kitlelerine mal etmişler ve buralarda yetişen sufilerin ortaya koyduğu ürünlerle, Türk tasavvuf edebiyatı adını verdiğimiz divan ve halk edebiyatından çeşitli unsurları kendi içerisinde birleştiren yeni bir edebiyat kolu teşekkül etmiştir. Ana kaynağı tasavvuf olan Türk edebiyatının bu kolu için daha çok tekke edebiyatı, tasavvufî halk edebiyatı ve tasavvuf edebiyatı gibi terimler kullanılmıştır. Bu çerçevede yer alan şairlere de klasik tekke şairleri veya halk tekke şairleri denmektedir.

Tanzimat’tan itibaren başlayan edebiyat-ı cedide ve edebiyat-ı kadime ayırımından sonra Osmanlı dönemi tezkirelerinde pek dikkate alınmayan halk edebiyatı ile ilgili verimler üzerinde ilk dikkat çeken yerli araştırmacıların başında Rıza Tevfik¹ ve Fuat Köprülü² gelmektedir. Türk tasavvuf edebiyatı ürünlerine Osmanlı döneminde bedii bir kıymet verilmese de kutsiyet isnat edildiği anlaşılmaktadır. Tanzimat’tan bu yana Batı edebiyatının etkisiyle 1910’lu yıllara gelinceye kadar divan edebiyatı ağır bir biçimde eleştirilirken Türk tasavvuf edebiyatı ürünleri unutulmaya yüz tutmuştur.

Halk edebiyatı araştırmaları özellikle Batı’da bu konuda yapılan araştırmalardan da destek alarak hızla artarken, halkın anlayacağı bir dille fakat tasavvuf esas alınarak yazılmış olan mutasavvıf şair ve yazarların eserleri yine aynı araştırmacılar tarafından çeşitli gazete ve mecmualarda tanıtılmaya başlanmıştır.

İslamiyet sonrası Türk edebiyatı göz önüne alındığında, tasavvufun Türk edebiyatına etkisinin iki yönlü olduğu görülür: İlki klasik Türk edebiyatına belli ölçüde olurken; ikincisi halk kitlelerinde derin etki yapan Yunus Emre ve

¹ “Folklor-Folklore”, *Peyâm*, Edebi İlave, 20 Şubat 1329/5 Mart 1914.

² “Türk Edebiyatında Aşık Tarzının Menşei ve Tekâmülü Hakkında”, *Millî Tettebular Mecmuası*, I, nr. 1, Nisan 1331/Mart 1915, s. 5-46.

takipçileri yoluyla çok daha yoğun bir biçimde olmuştur. Bu ikinci kol Yesevîlik, Haydarîlik, Kalenderîlik, Mevlevîlik, Bektaşîlik gibi bir çok koldan etkisini genişleterek sürdürmüştür. Anadolu'nun Türkleşmesinde adı geçen tasavvufî zümrelerin önemli bir rol oynadığı tarihen sabittir. Tekke, ribat, hankâhlarda gittikçe kurumsallaşan bu zümreler İslam öncesi Türk halk edebiyatının dilinden, nazım şekilleri ve türlerinden de yararlanarak sufiyane şiirleri geniş halk kitlelerine mal etmişler ve buralarda mensur ve manzum çeşitli eserler ortaya koymuşlardır.

XIII. yüzyılda Anadolu'da teşekkül dönemini yaşamış olan bu edebiyat, XIV. yüzyıldan itibaren çeşitli tasavvufî zümrelerin sistemini kurmasıyla ürünlerini ve etkinliğini arttırmaya başlamış, XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde gittikçe güzelleşen üstün bir mimari ile kurulan mescid, medrese ve sebillerin yanında tekke ve zaviyeler de çoğalmıştır. Buna paralel olarak Anadolu'da Tekke şiirinin geliştiğini, kurumsallaşan ve çeşitlenen tarikatlar çerçevesinde halka hitap eden tekke şairlerinin yetiştiği görülmektedir.

XVI. yüzyılda Anadolu'da başta Halvetîlik olmak üzere Bayramîlik, Nakşebendîlik, Mevlevîlik gibi tarikatlar, kurumsallaşmasını tamamlayarak yeni kollara ayrılmış, buna paralel olarak da toplumda tasavvuf hızla yayılmaya başlamıştır. XVII. yüzyılda daha önceki yıllarda başlamış olan medrese-tekke çatışması daha da şiddetlenmiş, ancak buna rağmen bu yüzyılda Türk tasavvuf şiiri ve musikisi canlılığından bir şey kaybetmemiştir. Hatta bu çatışmanın Türk tasavvuf edebiyatına biraz daha canlılık kazandırdığı söylenebilir. XVIII. yüzyılda divan edebiyatında olduğu gibi Türk Tasavvuf edebiyatında da birkaç kişi istisna edilirse eski şaheserler verilememiştir. XIX. yüzyılda ise özellikle Mevlevîliğe mensup şairlerin arttığını belirtmek gerekir.

Tanzimat'tan itibaren başlayan Türk edebiyatının dönemlere, temsilcilerine, içeriğine, hitap ettiği kesime, şairlerin yetiştiği, yaşadığı, mensup olduğu çevreye vb. birçok sebeplere bağlı olarak farklı adlandırmalar yapıldığı görülür. Yalnız tasavvufun merkez alındığı bu sahanın eserleri ve şairleri için de çok değişik adlandırmalar yapılmıştır.

Tanzimat döneminin önde gelen şair ve yazarlarından Namık Kemal, *Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risâle* adlı eserinde Hafız Müşfik adlı bir şairin zuhur ettiğini, yanlış birisine şeyh diye bağlandığını, bu sebeple çıldırdığını söyledikten sonra oldukça sade dediği şu beytini örnek verir:

Hevâ-yı aşk ile âteş ocağıdır gönlüm

Hazer hazer ki şerer-pâre dağıdır gönlüm

Yine bir de üdebadan Âli adlı birisinin olduğu, onun da dervişlik sayesinde işretten çatladığını belirtir. Bunun da Hafız Müşfik ile aynı mürşide bağlı olduğunu, bunun eserlerinin bazı parçalarını gördüğü söyler ve sade fikirde adeta sehl-i mümteni derecesine yaklaşmıştır, diyerek şu beytini verir:

Neş'e tahsil ettiğim peymâne senden gamlıdır

Bir dokun bin âh dinle kâse-i fağfûrdan³

Bu konuda Namık Kemal'le ilgili başka bir anekdot da Şinasi'nin "Münacat"ını ilk okuduğunda onu "Derviş Yunus ilahisi" sanmasıdır. Bu bize bu dönemde Yunus'un aydınlar arasında da bilindiğini gösterse de Yunus'un şiirleri üzerinde fazla düşünülmediğini göstermektedir.⁴

1908'lerden sonra milliyetçiliğin ön plana geçtiği bir ortamda "ecdadımızın yüzde doksan dokuzunun hayat-ı hakikiyyesini temsil eden" halk edebiyatı ürünlerini halka tanıtarak işe başlamak gerektiğini söyleyen Rıza Tevfik, sonraları bilhassa tekke edebiyatının özelliklerini, şahıs kadrosunu, değişik türlerdeki manzum örneklerini yayınlamıştır.⁵

F. Köprülü, Yunus Emre ile ilgili yazdığı ilk yazılarından birinde Yunus için "halk şâir-i mutasavvıfı" der. "...Denilebilir ki edebiyat tarihimizde tesadüf edilen en büyük halk şâir-i mutasavvıfı Yunus'tur.⁶ "...Şekl-i nazım itibariyle mesnevi, gazel, koşma dairelerinden hârice çıkamayacak kadar bir mahdûdiyet gösteren bu halk şâir-i mutasavvıfı..."⁷ "... bilhassa dervişler, büyük pirlere istifâze için mutlaka makarr-ı evliyâ olan Türkistan'a giderler ve oradan bilhassa tasavvufa, tekke edebiyatına müteallik bir hamûle ile dönerlerdi.. Yunus Emre Türklerin halk edebiyatı ve bilhassa tekke edebiyatında tasavvur edilemeyecek kadar büyük bir tesir icra etti."⁸

Bu dönemde Hüseyin Dâniş, "Edebiyyât-ı Sûfiyye" adlı makalesinde İran ve Osmanlı edebiyatı üzerinde tasavvufun "şedîd bir hüküm ve nüfûz icrâ etmiş

³ Namık Kemal'in *Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi*, haz. Necmettin Halil Onan, Ankara 1950, s. 32-33.

⁴ İnci Enginün, "Edebiyatçılarımız ve Yunus", *Yunus Emre Sempozyumu: Bildiriler*, İstanbul 1992, s. 97.

⁵ Abdullah Uçman, "Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Edebî Makaleleri", *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*, Ankara 1982, s. 10-11.

⁶ Köprülüzade Mehmed Fuad, "Tercüme-i Hal: Yunus Emre", *Türk Yurdu*, yıl: 2, c. IV, sy. 43, 27 Haziran 1329/10 Temmuz 1913'ten naklen, *Türk Yurdu* (Latin harfli neşri), Ankara 1999, Tutibay Yayınları, s. 336.

⁷ Köprülüzade Mehmed Fuad, "Türk Edebiyatı Tarihi: Yunus Emre, Âsârı", *Türk Yurdu*, yıl: 3, c. V, sy. 51, 13 Teşrinievvel 1329/30 Ekim 1913'ten naklen, *Türk Yurdu* (Latin harfli neşri), Ankara 1999, Tutibay Yayınları, s. 54.

⁸ a. e., s. 55.

olduğu görülür.” diyerek her iki milletin edebiyatlarının tasavvuftan etkilendiğini belirtir.⁹ Bu makalede tasavvufun tanımı, doğuşu, tarihî devreleri anlatılırken Hallâc-ı Mansur, Şiblî, Bayezid-i Bistâmî, İbn Arabî gibi ünlü mutasavvıflardan başka eserlerinde tasavvufu yoğun olarak kullanan Senâyî, Attar, Celâleddin-i Rumî, Camî, Hâtif-i Isfahânî, Mahmud Şebüsterî, Muhammed Mağribî gibi mutasavvıf şair ve yazarlardan söz eder.¹⁰ Bu yazıda Hüseyin Daniş, tasavvufun teorik yönü üzerinde durmuş, Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatıyla ilgili yazılan ders kitaplarında ve edebiyat tarihlerinde anlatıldığı manada bir Türk tasavvuf edebiyatından ve bu edebiyatın şair ve yazarlarından söz etmemiştir. Yani Ahmed Yesevi ve Yunus Emre çizgisini takip eden mutasavvıf Türk şairlerinden ve bunların ortaya koyduğu eserlerden bahsetmemiştir.

F. Köprülü, “Hoca Ahmed Yesevî, Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerine Tesiri” adlı makalesinde Ahmed Yesevî’den “şâir-i mutasavvıf”, “sufî”, “büyük Türk mutasavvıfı” diye söz eder¹¹; ayrıca “Çağatay edebiyatında Yesevî’nin tesiriyle mutasavvıf halk şairleri, onlardan da âşıklar türemiş, daha sonra da bir âşık edebiyatı da vücuda gelmiştir” der ve bu sahanın şairlerini mustasavvıf halk şairleri olarak niteler.¹² Aynı yazının devamında “Yunus’a takaddüm eden devrede mevcudiyeti muhakkak olan millî vezin ile muharrer avamî tekke edebiyatına acaba ne gibi eserler menşe’ oldu? İşte burası fevkalade mühim olmakla beraber şimdiye kadar derin bir meçhûliyet içinde bulunuyordu. Tekke edebiyatı ve bilhassa Yunus tarzı, târîh-i edebiyatımızda fevkalâde ehemmiyete şayan olduğu için bu meçhul noktanın tenvîri icap ediyordu...Garp Türklerinin tekke edebiyatında da Ahmed Yesevî’nin icrâ-yı te’sir ettiğine kani oldum. Anadolu’daki avamî tekke edebiyatı ibtida Anadolu’nun fikrî ve siyasi şûrişleri arasında sırf propaganda maksadıyla teessüs etmişti.”diyerek avamî tekke edebiyatı diye değişik bir adlandırma daha yapar.¹³

F. Köprülü, İslamiyetten önceki kavmî edebiyatla pek açık alakaları bulunan bu halk tasavvuf edebiyatını, Acemlerin sûfiyane eserlerini kuvvet ve maharetle taklit ve tercüme eden Türk şairlerinin aruz vezniyle ve çoğu defa tantanalı bir lisanla yazdıkları bol ve sanatlı mahsullerden ayırmak icap ettiğini söyler ve bunu tasavvuf edebiyatı diye adlandırır. Bunu ayrı bir uzviyet gibi tetkik etmenin mümkün ve hatta zarurî olduğunu belirtir.¹⁴ Yine Köprülü yazının devamında avamî tasavvuf edebiyatı diye de niteler (s. 1):“... Araplarda

⁹ *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1, sy. 3, İstanbul 1332/[1916], s. 301.

¹⁰ *a.e.*, s. 301.

¹¹ *Bilgi Mecmuası*, sy. 1, yıl:1, cilt:I, Nisan 1330/1914, s. 636, 640 [611-646].

¹² *a.e.*, sy. 1, yıl:1, cilt: I, Nisan 1330/1914, s. 641.

¹³ *a.e.*, sy. 1, yıl:1, cilt: I, Nisan 1330/1914, s. 642.

¹⁴ *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984, Başlangıç, s.1, [Başlangıç’ın yazılışı: 28 Temmuz 1918].

ve Acemlerde benzerlerine tesadüf edilemeyecek kadar millî olan bu avamî tasavvuf edebiyatı, işte bundan dolayı, hususi ve itinalı tedkike layıktır (s. 2).” diyerek Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı kitabında aynı anlamda, tekke şiiri (s. 341) ve tekke edebiyatı (s. 354), tasavvufî halk edebiyatı (s. 355, 357) gibi başka terimler de kullanmıştır.

Aynı yıllarda Rıza Tevfik, “Gizli Fakat Ruhlu, Canlı Bir Edebiyat”¹⁵ makalesinde “Şimdi şekl-i zâhirîsi ve şîve-i edâsı itibariyle sırf Türkçe olan bu edebiyât-ı Kalenderânenin hakîkatte ne olduğuna dair –işareten- bir iki söz söyleyelim.” diyerek bu edebiyat için edebiyât-ı Kalenderâne derken, başka yazılarında “sûfiyane Türkçe şiirler”¹⁶, “Türk eş’âr-ı sûfiyyesi”¹⁷, “Türk edebiyât-ı sûfiyyesi”¹⁸ “Türk âsâr-ı sufiiyyesi”¹⁹ “Tasavvuf –vakıa- kâl ile olmaz, hal ile olur. Fakat erbâb-ı vecd ü hâlin ve eizze-i kirâmın nutukları, nefesleri ve kibâr-ı meşâyihin terbiye-i zâhir ve tasfiye-i bâtın hakkında mev’izeleri bütün edebiyât-ı sûfiyyenin sermayesini teşkil eder.”²⁰ gibi çok değişik nitelendirmelerde bulunur.

S. Nüzhet Ergun, “Halk edebiyatı unvanı altında toplanabilen millî türküler, maniler, koşmalar, varsağılar, kayabaşılar, nefesler, nutuklar, buyruklar, ilahiler, klasik şairlerin daima istihzasına maruz kalmıştır” derken Türk tasavvuf edebiyatının bazı türlerini de halk edebiyatı içerisinde saymıştır.²¹ Ergun, “Sufî, Melamî, Hurufî, Bektaşî, Kalenderi, abdal gibi zümrelerin kendi kanaatlerine göre tercüman olan edebiyatları vardır. Fakat nazım şekillerini nazar-ı itibara alarak yazılacak eserde bu gibi Batınî hususiyetler gözetilmez. Bu itibar ile ilmî malumatı olsun almasın milli vezinle yazan her şairi, halk şairi addeylemek lazımdır.” demektedir.²²

Eski ve Yeni Türk Edebiyatı alanında bir çok çalışması bulunan ve bir aralık İ. Ü. Edebiyat Fakültesi’nde de hocalık yapan (1943) Ali Canip Yöntem, “Divan şairi, tam sufî olan Tekke şairinden büsbütün farklıdır. Çoğu, hükümdar saraylarına mensup olan vezirlerin himayesiyle yaşayan bu adamlar, ömürlerini itikâfta geçiren dervişler gibi gönüllerinde vecdli, ateşli “mistik” tehasüsler

¹⁵ *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 23, 6 Mart 1330/ 19 Mart 1914’ten naklen, bk. *Rıza Tevfik’in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*, haz. Abdullah Uçman, s. 74.

¹⁶ “Ehemmiyetsiz Bir Hatayı Tashih Vesilesiyle”, *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 36, 1 Mayıs 1330/14 Mayıs 1914’ten naklen, *a.e.*, s. 162.

¹⁷ “Kaygusuz Sultan ve Azmî Baba Hakkında”, *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 37, 8 Mayıs 1330/ 21 Mayıs 1914’ten naklen, *a.e.*, s. 183.

¹⁸ “Arşî ve Gaybî”, *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 38, 15 Mayıs 1330/ 28 Mayıs 1914’ten naklen, *a.e.*, s. 193.

¹⁹ “İbrahim Efendi”, *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 44, 26 Haziran 1330/ 9 Temmuz 1914’ten naklen, *a.e.*, s. 222.

²⁰ “Tasavvuf Hakkında I”, *Muhibban*, c. III, nr. 1-3, 5, 6; 14 Temmuz-22 Ağustos, 28 Teşrinisani 1334/1918; 1 Mayıs, 30 Kanunusani 1335/1919, *a.e.*, s. 244.

²¹ *Halk Şairleri: Birinci Kitap*, İstanbul 1926, s. 3-5.

²² *a.e.*, s. 8.

besleyemezler. Tekke şiirinde tasavvuf bir iman, divan şiirinde bir fantezidir.”²³ diyerek tekke edebiyatında tasavvufun ana unsur olduğunu vurgular.

Moğol istilas sırasında bir çok sufünün Anadolu’ya geldiğini, bunlardan birinin Mevlana olduğunu belirten A. Canip, “Mevlana’ya karşı doğrudan doğruya halk kütlesini benimseyen Hacı Bektaş’ın tesiriyle ‘tekke edebiyatı’ denilen Türkçe sofiyane bir halk şiiri inkişaf etti.”²⁴ derken, bir başka yazısında “Halk şairi denilen Yunus Emre’nin ümmî olduğuna dair rivayetler bir efsaneden ibarettir.”²⁵ diyerek o dönemde yapılan Yunus’un ümmî olup olmadığı münakaşalarına da katılmış, bu konulara bazı yazılarında değinmiştir:

Ziya Gökalp bizim edebi rönesansımızın Fikret’le başladığını iddia ediyor... Evet, Fikret “insanî mefhumlara temayül gösteriyor”, zühdi edebiyat nevelerini adeta yasak ediyor idi. Bu yeniliklere rağmen edebiyatta asrîlik’i kavrayamamıştı; çünkü asrî şairlerin lisanı iskolastik olmaması icap eder; onlar bu noktadan tamamen millidir... Fikret, Türkçe’ye tenezzül etmedi. Osmanlıca yazdı. Demek oluyor ki elindeki alet asrî değil... O edebiyatımızda hiç şüphe yok ki bir merhaledir, asrî edebiyata doğru bir adımdır; fakat asrîliğin şumulüne haiz değildir. Edebiyat-ı cedide mensuplarının Avrupalılaştırmaları bende tuhaf bir hayal doğuruyor.”²⁶

Masallardan, bilmecelerden, atasözlerinden, Nasreddin Hoca hikâyelerinden, Bektaşî menkıbelerinden, çocuk ninnilerinden, kadın manilerinden... teşekkül eden Türk “Folklore: halkiyat”ı, cihan halkiyatları arasında parmakla gösterilecek derecede zengindir. Maalesef şimdiye kadar –bir iki meraklı ve ecnebi vatandaşın başka– milli harsın en birinci menbaı olan bu kıymetli şeylere iltifat etmemiştir. Türk milletinin zekâsı, muhayyilesi, hassasiyeti, iradesi en sahih bir surette halkiyatının içinde gömülüdür.”

Görüldüğü gibi A. Canip, o yıllarda halk edebiyatı ürünlerinin araştırılmadığını dikkat çekmiştir ki bu Türk tasavvuf edebiyatı için de geçerlidir.²⁷

19. yüzyılda ilk edebiyat tarihi yazarlarımızdan biri (yaz.1889) olan Abdülhalim Memduh²⁸ eserinin Birinci Faslında genel bilgiler verir; İkinci Faslında Sinan Paşa, Fuzuli, Nefî, Koçi Beg, Nedim, Nabi, Ragıp Paşa, Galib

²³ “Divan Edebiyatının Bir Cephesi”, *Hayat*, nr. 6, 6 Kanunısani 1927, s. 103-104’ten naklen, Mustafa Özcan-Ahmet Sevgi, *Ali Canip Yöntem’in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Konya 1996, s. 9.

²⁴ “Anadolu’da Muhtelif Çığırda Edebi Tezahürler ve İnkişaf” *Türk Tarih Kurumu Ktp.*, D.Nr. 3458/B-2387’den naklen, *a. e.*, s. 24.

²⁵ *Hayat*, nr. 7’den naklen, *a. e.*, s. 26).

²⁶ *Nedim*, nr. 8, 6 Mart 1919, s. 115-116’dan naklen, *a. e.*, s. 28-29.

²⁷ “Türk Halk Edebiyatı ve Bu Meyanda “Saz Şiiri”, *Muallimler Mecmuası*, nr. 40, Mayıs 1926, s. 1714-1722’den naklen, *a. e.*, s. 759,

²⁸ *Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1889, 134 sayfa.

Koca Sekbanbaşı, Asım Efendi (*Kamus Tercüesi*); Üçüncü Faslında ‘Devr-i Teceddüd’ alt başlığında Akif Paşa, Pertev Paşa, Reşid Paşa, Şinasi, Kemal, Ziya Paşa, Ekrem Bey, Hamid Bey gibi şair ve yazarlara yer vermiş, ancak hiçbir mutasavvıf şair bu eserde yer almamıştır.

Abdülhalim Memduh’un tasavvufun edebiyatımıza etkisiyle ilgili verdiği bilgiler ise çok sınırlıdır. O, “Türkçe’nin Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan çok önce kullanıldığını, fakat edebiyat eserleri bazı ufak tefek müellefât-ı sûfiyyeden ibaretti”²⁹, derken ilk dönem tasavvuf edebiyatına değinmiş; Şeyh Galib’in *Hüsn ü Aşk*’ından bahsederken de tasavvufi bir hikâyeye olduğunu, aynı eser için bir başka yerde de kullanılan uslub-ı mutasavvıfın hakikaten zarif, nahif bir Mevlevînin lisanına yakışır olduğunu söylemiştir.³⁰

Bir diğer edebiyat tarihi yazarı Mehmed Celal, tasavvufu eserlerinde yoğun olarak kullanmış olan Şeyh Galib için, “Divanında dervişane, mutasavvıfane irâe-i efkâr ettiği halde *Hüsn ü Aşk* unvanlı meşhur neşidesinde büsbütün başka bir meslek ihtiyar etmiştir.”³¹ diyerek Şeyh Galib’in Divanı ile *Hüsn ü Aşk*’ının farklı içerikte olduğuna dikkat çekmiş; Esrar Dede için, “şuarâ-yı Mevleviyye’nin serâmedânındandır. ... Eş’âr-ı âşıkânesi hüzn ile perverşiyâb-ı rikkat olan bedâyi-i latîfedendir.”³² İfadelerini kullanmış; Fasih Dede için de “tarikat-i aliyeye-i Mevleviyye müntesiblerinden ve Galata Mevlevihanesi hücre-nişinlerindedir.”³³ diyerek bu iki şairin yalnızca Mevlevîliğini vurgulamıştır.

F. Köprülü ile Şehabeddin Süleyman’ın kaleme aldığı edebiyat tarihinde Türk tasavvuf edebiyatıyla ilgili verdiği bilgileri şu şekilde özetlemek mümkündür: “Osmanlı hükümeti Selçukî hükümetinden bir çok karışıklıklarla beraber rûh-ı tasavvufu da miras olarak ahz ve iktibas itmişti.”³⁴ Nesimî, Hurufilerden olup Fazlullah’ın mezhebine tabi bulunuyordu, Devr-i Tasavvufu en ziyade gösteren mümtaz bir sima-yı şâiriyyet olduğu gibi 826’da Haleb’de postunun çıkarılması da tesir-i kuvvet-i tasavvufun azaldığına da bir delildir.³⁵

Türk fikir hayatına özellikle edebiyat tarihi alanında getirdiği katkılarıyla tanınan Faik Reşad, *Terâcim-i Ahvâl*’inde Osmanlı dönemi şairleri arasında Şeyh Salâh-î Uşşâkî’ye yer verir ve şiirlerini şöyle tanıtır: “...ezvâk-ı sufiyye üzere muharrer divan-ı hakayık beyanları...”³⁶, “Cünunî Dede’ye (Şeyh Ahmed el-Mevlevî): Urefâ-yı şuarâ-yı Mevleviyye’den olduğuna şu gazel-i bî-bedeli

²⁹ *a. e.*, s. 9.

³⁰ *a. e.*, s. 62, 63.

³¹ Mehmet Celal, *Osmanlı Edebiyatı Nümüneleri*, Dersaadet 1312 [1894-95], s. 21.

³² *a. e.*, s. 472.

³³ *a. e.*, s. 551.

³⁴ Köprülüzade Mehmed Fuad-Şehabeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*, 1332/1914, s. 181.

³⁵ *a. e.*, s. 186.

³⁶ Faik Reşad, *Terâcim-i Ahvâl*, İstanbul 1313[1895-96], s. 42.

hâlet-engîzi şâhid-i nâtıktır.”³⁷ derken; Mevlana’nın oğlu Sultan Veled’i “Osman Gazi zamanını idrak etmiş iseler de asla Osmanlı mülküne ayak basmamış ve peder-i âlileri gibi bütün sünûhât-i ârifâneleri Fârisî’den ibaret olarak yalnız bir iki gazel ile *Rebabname* ismindeki mesnevilerinin yüz altmış bu kadar beytini Türkçe nazm etmişlerdir.” diye tanıtır.³⁸ Yine Faik Reşat, Âşık Paşa’nın eserlerini anlatırken; “beyne’n-nâs Âşık Paşa Divanı diye şöhret alan ve asıl ismi *Garibname* olan divanından ve bir de ilâhiyat vadisinde üç beş gazelinden ibarettir” diyerek tasavvufi konudaki şiirlerini “ilâhiyyat vadi” diye niteler.³⁹

Liselerin ikinci devresi için hazırlanan *Türk Edebiyatı Numuneler*⁴⁰ (yaz. 1926) adlı eserin “Küçük Bir İzah” başlıklı önsözünde: “Seyyid Nesimî, Gülşehrî, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal gibi tekke şairlerine yer verilmiştir. Bunlardan Kaygusuz Abdal “Halk edebiyatının başlıca simalarından biri, Yunus Emre’nin en sadık ve en mühim muakkıbı ve halk sufisi” olarak tanıtılırken (s. 160); Yunus Emre’den “Mevlana tarzında coşkun rind, kalender bir derviş, halk sufilerimizin en âşığı, devrinin en mühim ve muğlak felsefesini kemâl-i selâsetle terennüme muvaffak olmuş, kâinatı aramış, vahdet-i vücud nazariyesinin en karanlık derinliklerine kadar nüfuz edebilmiş, devrinin en müteammim itikadını teşkil eden sufîyye nazariyatını kavramış” birisi (s. 151) diye söz edilmiş, adı geçen şairlerden Kaygusuz Abdal halk edebiyatı şairi, Yunus Emre halk sufisi olarak tanıtılmıştır.

Cumhuriyet’in kuruluşundan birkaç yıl önce (1340/1921) *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi* adlı bir eserin sahibi olan İsmail Habib Sevük, “Medhal” kısmında Teceddüd Devrinden Evvelki Edebiyata Umumi Bir Nazar” başlığı altında Osmanlı dönemi edebiyatını divan edebiyatı ve halk edebiyatı olmak üzere ikiye ayırır. Bunlardan birincisinin menbaini Sultan Veled’den ikincisinininkini ise Yunus Emre’den başlatır (s. 15).

Bu iki edebiyatın farklılıklarını sayarken “Yüksek tabaka edebiyatının en bariz vasıflarından birinin “din” olduğunu, bundan dolayı da bir ümmet edebiyatı olduğunu söyler. Dinin halk edebiyatında da kendini göstermekle beraber, halk edebiyatının tekke tarzı, hatta âşık tarzı gibi şubelerinde tasavvufun mühim tesiri olduğunu, umumiyetle halkın kendi türkülerinde, manilerinde, destanlarında, şiirlerinde din ve Tasavvuf tesirinden ziyade kavmiyet ve ırkın tesirinin görüldüğünü...” (5. madde, s.16) belirtir. Divan edebiyatı asırların tezhibiyle incelmiş, halk edebiyatı alâhâlihî kaldı, vakta tekke

³⁷ a. mlf., *Eslâf*, İstanbul 1311[1893-94], c. I, s. 153.

³⁸ a. mlf., *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, 2. baskı, İstanbul, ts [1913], s. 30.

³⁹ a. e., s. 57-58.

⁴⁰ Hıfzı Tevfik-Hamamizade İhsan-Hasan Âli, *Türk Edebiyatı Numuneleri: Menşelerinden Onuncu Hicret Asrına Kadar*, İstanbul 1926, s. 3-4, 400 sayfa.

edebiyatında, Bektaşî şiirinde bilhassa âşık tarzında tekâmüller görülmemiş değildir (s. 16). Bizde edebiyat denilince son senelere kadar yalnız yüksek tabakanın divan edebiyatı anlaşılıyordu. Bütün tezkirelerimiz yalnız yüksek tabakaya mensup edebiyat-ı kadîme şairlerimizden bahsetmişlerdi, bu tezkirelerde ara sıra halk edebiyatına mensup isimlere de tesadüf edersek bu onların “şair” telakki edilmişlerinden değil “evliyâ” sıfatıyla kabul edilmişlerindendi (s. 17). Halk edebiyatının menbainin çok kuvvetli olduğunu çünkü Yunus Emre gibi çok feyyaz, çok berrak, esrarlı ve ilahî bir kaynak vardı (s. 17).

İ. Habib Sevük tekke edebiyatı alt başlığı altında şu bilgilere yer verir: “Halk edebiyatının mühim bir safhasını da Tekke edebiyatı teşkil ediyor. Muhtelif tarikatların tekke şeyhleri müridlerine kendi tarikatlarının esasatını, tasavvuf telakkiyatını anlatmak için edebiyatın kudretli vesâtâtına müracaat ediyorlardı. Bu gibi şeyler içinde bir çokları epeyce tahsil görmüş, yüksek tabakaya çıkmış, divan edebiyatının aruzunu, lisanını, tarzını hazm etmiş olmakla beraber, yine ilâhî, nefes gibi şiirlerini halk vezniyle, halk lisanıyla yazarlardı, çünkü ancak bu suretle şiirlerinin anlaşılmasını temin ediyorlardı, işte bu ihtiyaçla halk edebiyatının “Tekke edebiyatı” namında ayrı, zengin, kendine mahsus bir şubesi husule geldi.” (s. 22).

İ. Habib Sevük tekke edebiyatından başka bir de Bektaşî şiiri diye ayrı bir başlık daha açarak “Babaîlik, Ahilik, Abdallık, Hurufilik gibi mesleklerin ihtilatından hasıl olan Batınî bir tarik idi (s. 23)” diye Bektaşî şiirini tekke edebiyatından ayırmış, halk edebiyatının bu kollarını kendi içinde büyük bir zenginlik olarak görmüştür (s. 27).

Mustafa Nihat Özön, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (lise kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945). On kısma ayırdığı eserinin ana konuları şunlardır: Özön eserine ilk yenilik hareketleriyle, yani Şinasi ile başlar. Daha sonraki bölümlerde “edebiyat-ı cedide, milli edebiyat, tiyatro eserleri, roman, tarihî eserler, coğrafya ve seyahat, edebiyat tarihi ve tenkit, mektup hatırat, felsefe, hitabet ve gazetecilik, dil meselesi” gibi dönemine ait bir çok konu ve tür işlenirken Tekke edebiyatına hiç değinilmez.

Şükrü Elçin, “...Doğuş hususiyetleri ne olursa olsun, anonim ve kolektif karakter taşıyan mahsullerle, tarihî bir realite olan tekke ve saz şiiri adını alan ferdî eserleri; halk hikâyelerini, köy orta oyunu dediğimiz temsilleri, Karagöz ve Orta Oyunu’nu, hatta Kukla’yı halk edebiyatı adı altında topluyoruz.”⁴¹ diyerek bu edebiyata halk edebiyatı içerisinde yer verdikten sonra bu konuda kısaca şunları ifade etmiştir: “...Çoğu zaman tekke çevresindeki inkişafını göz önünde bulundurarak bu şiire tekke şiiri veya tekke edebiyatı demek âdet

⁴¹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara 1997, s. 3

olmuştur. 13. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar, tasavvuftan doğan; usul, erkân ve adab itibarıyla bazen ayrılan birtakım tarikatların şairleri, eski Türk Şamanizminin izleri ve Mevlana-Yunus Emre temeli üzerinde zengin bir edebiyat yarattılar (s. 4).”

Son yıllarda bu konuda eser veren bir başka akademisyen Abdurrahman Güzel’dir. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*⁴² A. Güzel’e göre bu edebiyat, bazen divan edebiyatı, bazen de halk edebiyatı bünyesinde sahipsiz kalmış ve bu sebeple de yeterince gelişmemiştir. Tek bir isimde birleşilememiş, çok değişik adlar verilmiştir (s. 90). Güzel, bu edebiyata niçin dinî-tasavvufî türk edebiyatı denmesi gerektiğini ise şöyle açıklamaktadır: “Hem İslam öncesini hem de İslâmî dönemi kapsayacak şekilde; *vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletimizi çağın üstüne taşıyacak, millî mefkûreyi, akîde ve vecdi olduğu gibi kabullenecek, birlik ve beraberliği temin edecek* olması sebebiyle; dinî tasavvufî Türk edebiyatı başlığı altında müstakil bir bilim dalı olarak değerlendirmek daha faydalı olacaktır (s. 91). Devamında da Tekke Edebiyatı hususi bir kavram olduğu için (s. 91) bu edebiyat şubesini halk-cumhura, yani bütün topluma hitap etmesi itibarıyla onu dini tasavvufî Türk edebiyatı adıyla anmayı daha uygun bulmaktayız, demektedir.

A. Güzel’in, ana kaynağını tasavvuf düşüncesinin oluşturduğu bu alanın ürünleri için dinî-tasavvufî Türk edebiyatı adlandırmasını, bu alandaki eserleri sınırlayıcı ve diğer edebiyat kollarından tam anlamıyla ayırt edici bulmadığımız için doğru bulmuyoruz. Ancak Türk tasavvuf edebiyatının müstakil bir disiplin halinde ele alınması gerektiği görüşüne katılıyoruz.

Son yıllarda bu alanda çıkan kitaplardan biri de Erman Artun tarafından *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*⁴³ adıyla yayımlanmıştır. Eserin Ön Söz’ünde Türk tasavvuf edebiyatının alanı şu şekilde belirlenmiştir:

“Tekkeler çevresinde oluşan dinî-tasavvufî halk edebiyatı, âşık edebiyatıyla divan edebiyatının bir karışımıdır. Bu üç edebiyat birbirinden çok farklı olmayıp bir bütünün parçalarıdır...” Dinî-tasavvufî halk edebiyatının sınırlarını belirlemek zordur; ancak konuların halk için, halkın anlayacağı dille yazılması ve şairlerin bağlı oldukları tarikat konusunda halkı eğitme ve propaganda amacı gütmesi bir ölçüde belirleyicidir.”⁴⁴ Türk edebiyatı Tanzimat’tan sonra divan edebiyatı, halk edebiyatı ve dini tasavvufî edebiyat olarak tasnif edilip incelenmeye başlanmış, dinî tasavvufî edebiyat, divan edebiyatı ve halk edebiyatı olmak üzere iki koldan yürümüştür.⁴⁵

⁴² Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 933 sayfa.

⁴³ Erman Artun, *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, 291 sayfa.

⁴⁴ a. e., s. 2.

⁴⁵ a. e., s. 1.

Artun’un Türk edebiyatının Tanzimat’tan sonra divan ve halk edebiyatı diye tasnif edildiği doğru olup bunların da kendi içerisinde çeşitli alt başlıklara ayrıldığı görülmektedir; ancak “dini tasavvufî edebiyat” diye bir tasnife o dönemin eserlerinde rastlanmamaktadır. Bu sebeple “dini tasavvufî edebiyat” diye bir adlandırmanın Cumhuriyet dönemi eserlerinde ortaya çıktığını söylemek daha doğru olacaktır.

Günümüzde ise yukarıda verilenlerin dışında Türk edebiyatının bu kolu için her araştırmacı kendi bakış açısına göre; tekke edebiyatı, tasavvufî halk edebiyatı ve tasavvuf edebiyatının dışında; halk tasavvuf edebiyatı, İslâmî Türk edebiyatı, dinî tasavvufî halk şiiri, ümmet çağı Türk edebiyatı, zümre-tarikat edebiyatı, dinî edebiyat gibi adlar kullanılmaktadır.

Türklerin yaşadığı ülkelerde İslamiyetin kabulünden sonra ana temasını tasavvuftan alan sözlü, yazılı; ister halk ister yüksek zümre (aydın kesim) için yazılmış her türlü ürünleri kapsayan Türk edebiyatının bu kolu için, bizce en doğru adlandırma “Türk tasavvuf edebiyatı” olacaktır. Çünkü adlandırmanın içine “dinî” kelimesi dahil olduğu zaman bu bilim alanının sınırları çok genişleyecek, ana unsur olan tasavvuf belirleyiciliğini kaybetmiş olacaktır. Ayrıca İslamiyet’in kabulünden sonra gelişen Türk edebiyatının bütün kollarında, “dinî” unsurlar doğal bir biçimde yer almıştır. Divan ve Halk edebiyatını dinî kültürün dışında tutmamız mümkün değildir. Ana unsuru tasavvuf olan eserlerde de Divan ve Halk edebiyatında olduğu kadar veya belki biraz daha fazla dinî unsurlar yer alabilir. Bu adlandırmaya “halk” kelimesini eklediğimiz zaman da bu alanda aydın kesime hitap eden şahıs ve eserleri dışarıda bırakmış olacağız.

Türk musikisi içerisinde yer alan tasavvufî muhtevalı ilahi, nefes, nutuk, kaside vb. eserler için “Türk tasavvuf musikisi” adlandırması bugün yaygın olarak kullanılmakta ve bu alanın uzmanları tarafından da benimsenmektedir. Aynı alanı kapsayan her iki bilim dalı için benzer bir isim verilmesi, kavram kargaşasına yol açmamak için ayrıca önem taşımaktadır.

Teklif ettiğimiz bu adlandırmayı, aslında Abdülbaki Gölpınarlı⁴⁶, Mustafa Uzun⁴⁷, Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı⁴⁸, Bilal Kemikli⁴⁹, Mustafa Kara⁵⁰ gibi bu sahanın uzmanları da bazı eser ve makalelerinde kullanmışlardır.

⁴⁶ *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1972.

⁴⁷ “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbak”, *İLAM Araştırma Dergisi*, 1/1, İstanbul 1996, s. 69-84.

⁴⁸ “Türk Tasavvuf Edebiyatında Sembolik Anlatım veya Kuşdili”, *Türk Yurdu*, XXI/167, Ankara, Temmuz 2001, s. 29-33.

⁴⁹ “Bir Milletin Rûhî Serencamı: Türk Tasavvuf Edebiyatı”, *Türkler*, Ankara 2002, Yeni Türkiye Yayınları, V, 880-890.

⁵⁰ “Balkanlarda Türk Tasavvuf Şiirine Genel Bakış”, *Bursa Defteri*, sy. 12, Bursa 2002, s. 110-126.

KAYNAKÇA

- ABDÜLHALİM MEMDUH, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1889, s. 9, 62-63.
- ARTUN, Erman, *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Ankara 2002, s. 1-2.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara 1997, s. 3
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet, *Halk Şairleri: Birinci Kitap*, İstanbul 1926, s. 3-8.
- FAİK REŞAD, *Eslâf*, İstanbul 1311, c. I, s. 153.
- _____, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, 2. baskı, İstanbul, ts., s. 30, 57-58.
- _____, *Terâcim-i Ahvâl*, İstanbul 1313, s. 42.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1972.
- GÜZEL, Abdurrahman *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara 2004.
- HIFZI TEVFİK-Hamamizade İhsan-Hasan Âlî, *Türk Edebiyatı Numuneleri: Menşelerinden Onuncu Hicret Asrına Kadar*, İstanbul 1926, s. 3-4.
- ENGİNÜN, İnci, “Edebiyatçılarımız ve Yunus”, *Yunus Emre Sempozyumu: Bildiriler*, İstanbul 1992, s. 93-107.
- HÜSEYİN DANIŞ, “Edebiyyât-ı Sûfiyye”, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1, sy. 3, İstanbul 1332[1916], s. 295-305.
- KARA, Mustafa, “Balkanlarda Türk Tasavvuf Şiirine Genel Bakış”, *Bursa Defteri*, sy. 12, Bursa 2002, s. 110-126.
- KEMİKLİ, Bilal, “Bir Milletın Rûhî Serencamı: Türk Tasavvuf Edebiyatı”, *Türkler*, Ankara 2002, Yeni Türkiye Yayınları, c. V, s. 880-890.
- KÖPRÜLÜZADE MEHMED FUAD, “Türk Edebiyatında Aşık Tarzının Menşei ve Tekâmülü Hakkında”, *Milli Tetebbular Mecmuası*, I, nr. 1, Nisan 1331/Mart 1915, s. 5-46.
- _____, “Türk Edebiyatı Tarihi: Yunus Emre, Âsârı”, *Türk Yurdu*, yıl: 3, c. V, sy. 51, 13 Teşrinievvel 1329/30 Ekim 1913’ten naklen, *Türk Yurdu* (Latin harfli neşri), Ankara 1999, Tutıbay yayınları, s. 54-55.
- _____, “Tercüme-i Hal: Yunus Emre”, *Türk Yurdu*, yıl: 2, c. IV, sy. 43, 27 Haziran 1329/10 Temmuz 1913’ten naklen, *Türk Yurdu* (Latin harfli neşri), Ankara 1999, Tutıbay yayınları, s. 336.
- _____, *Bilgi Mecmuası*, sy. 1, yıl: 1, c. I, Nisan 1330/1914, s. 611-646.
- _____, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1, sy. 3, İstanbul 1332[1916], s. 295-305.
- _____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984, Başlangıç, s. 1.
- _____, Şehabeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyyâtı*, 1332/1914, s. 181, 186.
- KURNAZ, CEMAL-Tatçı, Mustafa, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Sembolik Anlatım veya Kuşdili”, *Türk Yurdu*, XXI/167, Ankara, Temmuz 2001, s. 29-33.
- MEHMET CELAL, *Osmanlı Edebiyatı Nümüneleri*, Dersaadet 1312, s. 21, 472, 551.
- Namık Kemal’in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi*, haz. Necmettin Halil Onan, Ankara 1950, s. 32-33.
- RIZA TEVFİK, *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 23, 6 Mart 1330/ 19 Mart 1914’ten naklen, bk. *Rıza Tevfik’in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*, haz. Abdullah Uçman, s. 74.

- _____, “Arşî ve Gaybî”, *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 38, 15 Mayıs 1330/ 28 Mayıs 1914’ten naklen, *a. e.*, s. 193.
- _____, “Ehemmiyetsiz Bir Hatayı Taszih Vesilesiyle”, *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 36, 1 Mayıs 1330/14 Mayıs 1914’ten naklen, *a. e.*, s. 162.
- _____, “Folklor-Folklore”, *Peyâm*, Edebî İlâve, 20 Şubat 1329/5 Mart 1914.
- _____, “İbrahim Efendi”, *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 44, 26 Haziran 1330/ 9 Temmuz 1914’ten naklen, *a. e.*, s. 222.
- _____, “Kaygusuz Sultan ve Azmî Baba Hakkında”, *Peyâm*, Edebî İlâve, nr. 37, 8 Mayıs 1330/ 21 Mayıs 1914’ten naklen, *a. e.*, s. 183.
- _____, “Tasavvuf Hakkında I”, *Muhibban*, c. III, nr. 1-3, 5, 6; 14 Temmuz-22 Ağustos, 28 Teşrinisani 1334/1918; 1 Mayıs, 30 Kanunusani 1335/1919, *a. e.*, s. 244.
- UZUN, Mustafa, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbak”, *İLAM Araştırma Dergisi*, I/1, İstanbul 1996, s. 69-84.
- YÖNTEM, Ali Canip, Ali Canip, “Divan Edebiyatının Bir Cephesi”, *Hayat*, nr. 6, 6 Kanunusani 1927, s. 103-104’ten naklen, Mustafa Özcan-Ahmet Sevgi, *Ali Canip Yöntem’in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Konya 1996, s. 9.
- _____, “Anadolu’da Muhtelif Çıgırda Edebi Tezahürler ve İnkişafı” Türk Tarih Kurumu Ktp., D.Nr. 3458/B-2387’den naklen, *a. e.*, s. 24.
- _____, “Türk Halk Edebiyatı ve Bu Meyanda “Saz Şiiri”, *Muallimler Mecmuası*, nr. 40, Mayıs 1926, s. 1714-1722’den naklen, *a. e.*, s. 759.
- _____, *Hayat*, nr. 7’den naklen, *a. e.*, s. 26.
- _____, *Nedim*, nr. 8, 6 Mart 1919, s. 115-116’dan naklen, *a. e.*, s. 28-29.